

T.C.K. NUN 463. MADDESİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Doç. Dr. Doğan SOYASLAN*

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR L'ARTICLE 463 DU CODE PENAL TURC

L'article 463 du Code Pénal Turc prévoit que quand plus d'une personne ont pris part à l'exécution d'un coup et blessure intentionnelle ou d'un meurtre, mais on ne sait pas exactement laquelle de ces personnes en est l'auteur matériel, tous les participants à ce délit sont punis de la même peine.

Au moyen âge lorsque plus d'une personne ont commis un crime ou un délit et si l'auteur de ce délit n'ont pas été découvert, le juge infligeait aux participants une peine moyenne. Dans ce sens donc l'article 463 est un vestige des lois moyenâgeuse.

Avant d'entrer dans le Code Pénal Italien de 1889 comme l'article 386, cet article se trouvait dans les codes pénaux de Toscane, de Sicile, de Sarde et s'appliquait seulement au meurtre commis dans le rixe.

Au moment de la discussion du projet du code pénal de 1889, certains députés —en prétendant que les règles sur la complicité seraient suffisantes— ont proposé de supprimer l'article 386. Mais la commission de l'Assemblée Nationale prenant en considération l'insuffisance des dispositions du Code Pénal sur la complicité lorsque auteur est inconnu, l'a préféré de tenir comme telle.

De toute manière le nouveau Code Pénal Italien de 1930 ne maintient plus un article semblable à l'article 386. Il prévoit la même peine pour toutes les participants au délit. Aussi le Code Pénal Français avait déjà acceptée le même système. Dans ces codes il n'y a donc pas une distinction entre les participants comme auteur et complice. Mais le juge peut estimer la peine opportune pour chaque prévenu selon son rôle dans le crime.

L'article 463 du code pénal ne s'applique pas à tous les complices.

D'abord il n'est s'applique pas aux auteurs moraux. Par ce qu'il faut que les participants aux crimes soient coauteurs et aient commis les actes matériels.

*A. Ü. Hukuk Fakültesi.

Pour telle raison on ne peut pas l'appliquer ni au collaborateur immédiate, ni au complice nécessaire, non plus aux complices moraux et matériels.

Certes l'article 463 du Code Pénal s'applique quand le juge n'a pas réussi de trouver le vrai auteur. Dans ce cas il inflige aux tous les prévenus une peine que probablement ils ne le méritent pas. Par ce que tous les complices sont punis d'une peine inférieur à celle méritée par le vrai auteur, supérieure à celle celle des simples complices.

De toute manière, tous les complices sont punis de la même peine, les uns punis pour les actes des autres. Cela signifie que les complices ne sont pas punis en vérité pour les actes d'eux-même. Par ce que leur rôle dans l'acte délictuel n'a pas été cent pour cent prouvé par le juge.

Du moment que les uns punis pour le fait des autres, cela contredit au principe de la personnalité des peines. Pour cette raison l'article 463 contredit l'article 38 de la Constitution Turque.

Néanmoins en 1968, un recours d'inconstitutionnalité de l'article 463 la Cour Constitutionnelle a été rejeté. Selon la Cour suprême l'article 463 ne contredit pas le principe de la personnalité des peines par ce que tous les complices ont participé au délit.

En vérité, même si l'article 463 du Code Pénal a été aboli ou abrogé, les choses ne serait pas changé. Par ce que tous les complices seront punis dans ce cas simplement par les actes prouvés par la justice. Il est certain que tous les complices ont tenté -d'après leur intention- à commettre le délit. Il faut donc punir tous les les complices par la tentative.

GİRİŞ

T.C.K. nun 463. maddesi birden fazla failin birlikte adam öldürme veya yaralama suçunu işleyip de, adliyenin asıl faili ortaya çıkarıp cezalandıramadığı durumlarda tüm şerikleri aynı fiilin faili sayarak aynı ceza ile cezalandırmaktadır.

Sadece bazı şartlarda işlenmiş bazı suç ve suçlulara uygulanan sözü geçen madde bir yandan suç işlediği 100/100 sabit olmayan faileri cezalandırarak eski zamanlar hukukunu yansıtmakta, diğer yandan iştirak hükümlerine göre cezalandırılmayan faileri cezasız bırakmayarak T.C.K. nun iştirake ilişkin hükümlerini tamamlamaktadır.

463. maddenin bir kaç bakımdan tartışılan problemleri bir hüküm içerdiği bilinmektedir. Problemin iyi aydınlanması ve olabildiğince

tatmin edici bir çözüme ulaşması, kanaatimizce, maddenin tarihçesini, hukuki mahiyetini, mukayeseli hukuktaki durumunu, uygulanma şartlarını ve nihayet Anayasanın 38/6. maddesindeki cezaların şahsiliği ilkesi ile ilişkisini incelemeye bağlıdır.

I- T.C.K. NUN 463. MADDESİ

T.C.K. Md. 463: “448, 449, 450, 456, 457 nci maddelerde beyan olunan fiilleri iki veya daha çok kimse birlikte yapmış olup da failin kim olduğu belli olmazsa bunlardan herbirisi hakkında, fail için tayin edilmiş olan ceza üçte birden yarıya kadar indirilerek hükmolunur. Ölüm cezasını gerektiren fiillerde yirmi seneden, müebbet ağır hapis cezasını gerektiren fiillerde onaltı seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası tayin olunur. Şu kadarki, bu hüküm fiili doğrudan doğruya beraber işlemiş olanlar hakkında uygulanmaz.”

Türk Ceza Kanunu'nun 1926 yılında iktibasından bu yana muhtelif tarihlerde çeşitli maddelerinin otuzdan fazla değiştirilmelerine rağmen, 463. madde 1983 yılına kadar ayniyetini muhafaza etmiştir.

21.1.1983 tarih ve 2787 sayılı kanununun 19. maddesi 463. maddeyi iki açıdan değiştirmiştir: Birincisi suçu işleyen fail adedi, ikincisi de bu failere verilecek ceza miktarı açısından.

Gerçekten değişiklikten önce madde, suçu birkaç kişinin birlikte yapmasını öngörmekte idi. Değişiklik Kanunu “iki veya daha çok kimse”nin suçu beraber işlemesi deyimini kullanarak fiilin icrasına en az iki kişinin katılmasının gerektiğini kabul etmiş, böylece iştirakçi kişi sayısı bakımından uygulamadaki tereddütleri kaldırmıştır.

2787 Sayılı Kanun'un kabulünden önce idam ve müebbet ağır hapis cezalarını gerektiren hallerde –on seneden aşağı olmamak üzere– aynı ceza verilirdi. Oysa Yeni Kanun işlenen suçun idamlık olması hali ile müebbet ağır hapse ilişkin olması hallerini ayrı ayrı düzenlemiş, fail fiillerinin idam cezasını gerektirdiği hallerde müşterek failere yirmi seneden, müebbet ağır hapis cezasını gerektiren hallerde ise onaltı seneden daha az ceza verilemeyeceğini kabul ederek ceza miktarlarını artırmıştır.

II- TARİHÇESİ

T.C.K. nun 463. maddesi 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'na alınmadan önce –Bu Kanun'un 378. maddesi idi– Toscano (md.

313), Sicilya (md. 564), Sardunya (md. 564) Papalık (md. 386) Ceza Kanunlarında bulunmakta ve sadece kavga halinde meydana gelen adam öldürme fiilleri için uygulanmakta idi. Zanardelli Ceza Kanunu'na girdikten sonra kavga halinden başka adam öldürme ve yaralama hallerine de uygulanmaya başlamıştır (1).

1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nun tanzimi sırasında birden fazla failin adam öldürme ve yaralama suçlarını birlikte icra etmeleri halinde iştirake ilişkin hükümlerin ihtiyacı karşılayabilecekleri, bu nedenle 378. (T.C.K. 463) maddeye gerek olmadığı ileri sürülmüşse de Meclis Komisyonu asıl failin meçhul olduğu zamanlarda ortaklık derecesini tayin etmenin mümkün olmadığını beyan ile bu hükümlerin yerinde bırakılmasını kabul etmiş, Bakanlık raporu da aynı görüşü benimsemiştir (2).

Madde, adam öldürme ve yaralama fiillerine birkaç kişinin iştiraki sonucu mağdurun ölmesi veya yaralanması halinde asıl failin kim olduğunun bilinmediği durumlarda, fail olabilecek kişileri asıl failin hakettiği cezadan daha az bir ceza ile cezalandırmakta, böylece tesbit edilemeyen asıl failin cezası, fail olması ihtimal dahilinde bulunan kişilere bölüştürülerek verilmekte, adliyenin aczi, fail olmayan kişilerinde cezalandırılması veya en azından hakettiklerinden fazla cezalandırılmaları sonucunu doğurmaktadır (3).

Vicdani delil sisteminin kanuni delil sisteminin yerini aldığı zamanlarda genellikle kabul edilen bir uygulamaya göre, şüphe ve yarım delil bulunduğu hallerde yargıçlar, asıl failin alması gereken cezadan daha az, şeriklerin alması gereken cezadan daha fazla bir ceza takdir ederek fiili cezasız bırakmamakta idiler (4). İtalyan Eski Ceza Kanununun 378. maddesi bu tür uygulamanın bir kalıntısı olsa gerektir.

İslam hukukunda faili meçhul adam öldürme suçlarında uygulanan bir düzenlemeye burada temas etmek yersiz olmasa gerektir.

- (1) **Manzini**, Trattato di diritto penale Italiano, Volume VII, Milano-Torino-Roma 1918, Sh. 161. **Alimena**; Enciclopedia del diritto penale Italiano Volume IX, Milano 1909, Sh 454. **Altavilla**; Trattato di diritto penale, Seconda edizione, Volume X, Milano 1921, Sh. 163.
- (2) **Majno**; Ceza Kanunu Şerhi, C. III, Ank. 1980, sh. 284.
- (3) **Alimena**; A.g.e. Sh. 455 vd.
- (4) **Vidal-Magnol**; Cours de droit criminel et de science pénitentiaire, Tome I, Paris 1949, Sh. 595. (Bu eser Dr. Şinasi Z. DEVRİN tarafından dilimize çevrilmiştir. Ceza hukuku, C. I, Ank. 1949).

Bu günkü anlamda kusur kavramı ile hiç bağdaşmayan bu düzenleme şöyle idi: Bir mahallede, bir topluluğun yaşadığı yerde, bir şahsın mülkünde veya meskeninde, yahut bir beldeye ses işitilecek kadar uzak fakat sahipsiz bir yerde katledilmiş bir şahsın cesedi bulunmuş olsa ve faili bilinmese, maktulün anne ve babası, mal sahibi ve yöre halkının inkârlarına rağmen maktulün katledilmiş olduğuna inanmakta iseler yöre halkından seçecekleri elli kişiye hâkim tarafından yemin ettirilir. Yemine rağmen katil ortaya çıkmaz ise cesedin bulunduğu mülkün maliki veya o mahalle veya belde halkının sakinleri eşit bir şekilde maktul için gerekli diyeti öderlerdi (5).

Görüldüğü gibi burada ceza çok daha zayıf ihtimale dayanmaktadır. Sorumluluğun sınırı çok genişletilmekte ve suçu cezasız bırakmama düşüncesi masum olmaları büyük ihtimal içinde bulunan kimileri de sorumlu tutmaktadır. Bir halk deyişimi ile “kurular arasında yaşlar da yanmaktadır”.

III- HUKUKİ MAHİYETİ

T.C.K. nun 463. maddesi bir kaç kişinin bir kişiyi birlikte öldürme veya yaralaması hallerinde failleri iştirak hükümlerine göre cezalandırmanın mümkün olmadığı zaman başvurulması gereken bir hüküm olarak konmuştur (6). Bu nedenle T.C.K. nun iştirak hakkındaki hükümlerini tamamlayıcı mahiyettedir.

T.C.K. 463. maddesinin bir ceza hukuku kurumu mu yoksa bir usul hukuku kurumu mu olduğu sorusu akla gelebilir. Kanaatimizce madde her iki hukuk dalını da ayrı yönlerden ilgilendirmekte olduğundan dolayı her iki hukuk dalının da kurumu sayılmalıdır.

Her şeyden önce bir ceza hukuku kurumu olan iştirak kurallarının yetersizliğini tamamladığı ve belli şartlarda işlenen suça ilişkin cezalar koyduğu için bir maddî ceza hukuku kurumudur. Ancak bunun yanında maddî fiilin isbatına ilişkin olduğu için bir ceza usul hukuku kurumu da sayılabilir. Zira maddenin konuş nedeni neticenin hangi fiilin faili ile meydana geldiğinin açığa çıkarılmasıdır. Şayet her failin fiilinin sonucu isbatlanmış olsaydı bu madde uygulanmayacaktı. Esasen maddenin konuş sebebi her failin fiilini isbat ederek şüphenin yenilmesinin imkânsızlığını telafidir. Bu nedenlerle 463. madde bir ceza usul hukuku kurumudur.

(5) **Bilmen:** “Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye” Kamusu, C. III, İst. 1951 Sh. 164. İslam Ansiklopedisi, C 6., İst. 1955, Sh. 374.

(6) **Majno:** A.g.e. Sh. 284. **Manzini:** A.g.e. Sh. 160 Not 1.

463. maddede ifade edilen suç kalıbının bağımsız bir suç veya suçun türemiş bir biçimi (7) olup olmadığı doktrinde tartışmalı olmakla beraber hakim görüşe göre adam öldürme ve yaralama suçunun bağımsız özel bir türüdür (8).

IV- MUKAYESELİ HUKUKA BİR BAKIŞ

İştirak halinde işlenmiş bir suçun tek suçtan mı, yoksa çok suçtan mı, ibaret olduğu doktrinde tartışmalıdır. Bazı yazarlara göre iştirak halinde işlenen suçta hareketleri birbirinden bağımsız çok fail ve dolayısıyla birden çok suç vardır. Bu nedenle suça iştiraktan söz etmemek suçlardan sözetmek yerinde olur (9).

Buna karşılık hakim teoriye göre iştirak halinde işlenen suçta birden fazla failin hareketleri ile işlenen tek suç vardır. Her failin hareketi bir bütünün parçası olup, diğer failerin hareketinden bağımsız değildir.

İştirak halinde işlenen suçu bir bütün olarak değerlendirmek, tüm failerin hareketinin aynı derecede olup olmadığı sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu açıdan kanunlar üç sistem kabul etmişlerdir.

Faillerin bir suçu beraber işlemekle aralarında kader birliği yaptığını, tüm hareketler arasında sebep-netice ilişkisi olduğunu savunarak her şerikin aynı cezaya çarptırılmasını kabul eden eşitlik sistemi, ilke olarak tüm failerin suça iştiraklerinde eşitliği, ancak cezanın failerin kişilik ve suçta oynadıkları role göre tayin edilmesi gerektiğini kabul eden cezanın faile göre tesbiti sistemi, bazı failerin fiilini asıl, bazılarınınkini yardımcı sayan, asli-feri şerik ayırımını kabul eden ikilik sistemidir. Bizim kanunumuz bu sonuncusunu kabul etmiştir.

- (7) Türemiş suç kavramı hakkında bkz. **Yüce**: Ceza hukuku dersleri. Manisa 1982 Sh. 245.
- (8) **Manzini**'ye göre 463. madde suça tesir eden bir hal değil, adam öldürme ve yaralama suçlarının iştirak halinde işlenmiş özel bir türüdür. A.g.e. Sh. 163, 20. **Erem** müstakil bir suç saymaktadır. Türk ceza hukuku Hususi hükümler C. II Ank. 1965. Sh. 929. **Donay** suça tesir eden bir hal saymaktadır. Anayasa Mahkemesinin bir kararı üzerine T.C.K. nun 463. maddesine ilişkin bazı düşünceler. İ.Ü.H.F.M. C. XXXV, Sy. 1—4, 1970 Sh. 516.
- (9) **Taner**: Ceza hukuku, İst. 1949 Sh. 520 vd. **Antolisei**: Manuale di diritto penale, parte generale. Ottava edizione. Milano 1980. Sh. 462. **Erem**: Türk Ceza Hukuku C. I. 12. B. Ank. 1984, Sh. 403.

T.C.K. nun 463. maddesi iştirakte ikilik sisteminin, asli ve ferî şerik ayırımının mahzurlarının sonucudur. Oysa cezanın faile göre tayini veya eşitlik sistemi kabul edilmiş olsaydı böyle bir düzenlemeye gerek kalmaz, suçta yer alan faillere göre cezaları takdir edilir ve sorun başlangıçta halledilmiş olurdu. Fakat failleri ya asli ya da ferî şerik olarak bölmek zorunlu olunca kanun koyucu faili meçhul fiillerde asli ve ferî şerik tefrikini kolaylıkla yapamadığı için veya yapmanın imkânsızlığı karşısında hukukî planda böyle bir düzenlemeye gitmek gerektiğini hissetmiş olsa gerektir (10). Nitekim iştirakte ikilik sistemini kabul etmeyen kanunların 463. maddeye ihtiyaçları kalmamaktadır. Burada önce Fransız sonra da İtalyan Ceza Kanunlarına temas etmekte fayda görülmektedir.

A) *Fransız Ceza Kanunu*

1810 tarihli F.C.K. nun 59. maddesi, iştirak halinde işlenen suçlarda, fiili icra edenlerin tümünü aynı derecede sorumlu sayarak asli ve ferî şerik tefrikine yer vermemiştir. Gerçekten adı geçen madde "les complices d'un crime ou d'un délit seront punis de la même peine que les auteurs mêmes de ce crime ou de ce délit, sauf les cas où la loi en aurait disposé autrement" - "kanunun başka türlü düzenlediği haller hariç, cürüm veya cünhanın şerikleri, bu cürüm veya bu cünhayı doğrudan irtikâp edenler aynı ceza ile cezalandırılacaklardır" diyerek tüm failler için aynı cezayı öngören eşitlik sistemini benimsemiştir. Ancak Fransız Mahkemelerinin ağırlatıcı ve hafifletici nedenleri uygulayarak şeriklere ayrı cezalar vermelerine hukukî bir engel yoktur (11).

B) *1930 Tarihli İtalyan Ceza Kanunu*

1889 tarihli Ceza Kanunu'nun yerini alan ve halen yürürlükte olan 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu da iştirak halinde işlenen suçlarda tüm şeriklerin fiillerinin birbirini tamamladığı, bu nedenle mesuliyet derecelerinin aynı olduğunu kabul ederek eski kanunda yer alan ikilik sistemini benimsememiş, ilk görünüşte eşitlik sistemini, ancak şeriklerin cezalarını, maddî veya manevî fiillerinin mahiyet-

(10) **Dönmezer-Erman:** Nazari ve tatbiki ceza hukuku. C. II, 8. B. İst. 1983, Sh. 486. **Manzini:** A.g.e. Sh. 160, Not I. **Dönmezer:** Kişilere ve mala karşı cürümler 12. B. Sh. 142.

(11) **Bouzat-Pinatel:** Traité de droit pénal et de criminologie. Tome I, Paris 1970 Sh. 763 vd. **Vidal-Magnol:** A.g.e. Sh. 595. **Erem:** A.g.e. (T.C.H.) Sh. 402.

lerine göre artırmış veya azaltmış olduğundan, özde cezanın faile göre tayini sistemini kabul etmiş, eski kanunun 378. maddesini (T.-C.K. 463) kapsamına almamıştır.

Adı geçen Kanununun 110. maddesi gereğince "quando piu persone concorrono nel medesimo reato, ciascuna di esse soggiace alla pena per questo stabilita, salve la disposizioni degli articoli seguenti" - aşağıdaki hükümler hariç, birden fazla kişi aynı suçun icrasına iştirak ettiği zaman, onlardan her biri bu suç için tesbit edilen cezaya çaptırılır".

Ancak isnat kabiliyeti olmayan veya şahsi bir nedenle cezalandırılmayan kişileri suça azmettirenler, iştirak halinde işlenen suça azmettirenler, bu suçu organize ve idare edenler, faili harekete getirenler, kendi otorite idare ve gözetimi altında olan şahısları suça azmettirenler, onsekiz yaşından küçükleri, akıl hastaları veya sakatları suç işlemeğe azmettiren şeriklere verilecek cezalar asıl cezanın 1/3 oranına kadar artırılarak hükmolunur (İ.C.K. md. 64, III, 112) (12).

Bunların dışında kanun beş veya daha fazla şahsın bir suça iştirak etmelerini de ağırlatıcı neden saymıştır." se il numero delle persone, che sono concorse nel reato, e di cinque o più, salvo che la legge disponga altrimenti" - "kanunun başka türlü düzenlemediği hallerde, suça iştirak eden şahıs sayısı beş veya daha fazla ise" şeriklerin cezaları 1/3 oranına kadar artırılabilir.

V- MADDEDE ÖNGÖRÜLEN SUÇUN UNSURLARI

T.C.K. nun 463. maddesi bazı suç ve suçlulara uygulanan özel bir hükümdür. Bu nedenle maddede belirtilen suçun uygulanma alanı, işleniş şekilleri ve faillerinin incelenmesi uygun görülmektedir.

A) *Suçun Uygulanma Alanı*

1- **Suçun Niteliği**

463. madde adam öldürme ve yaralama suçlarına ilişkin müşterek hükümler faslında düzenlenmiş olup, ayrıca uygulanacağı haller aynı maddede belirtilmiştir. Bunlar 448, 449, 450. maddelerde belir-

(12) **Pisapia:** Istituzioni di diritto penale, Parte generale e parte speciale. Terza edizione. Padova 1975, Sh. 158 vd.

Antolisei: A.g.e. Sh. 480 vd. **Bettioli:** Diritto penale, Decimé edizione. Padova 1980 Sh. 600.

tilen kasten adam öldürme cürümleri ile 456, 457, maddelerde zikredilen kasten adam yaralama cürümleridir. Bu demektir ki 463. madde taksirle işlenen adam öldürme ve yaralama suçlarına uygulanamaz.

Kanun koyucunun bu suçları özel olarak ayrıca cezalandırmasının nedeni, insan hayatına verdiği önem ve suçun ağırlığından olsa gerektir (13). Yargıtay yerinde olarak T.C.K. nun 463. maddesinin, aynı kanunun 455. maddesinin uygulandığı hallere uygulanamayacağına karar vermiştir (14).

Kasten müessir fiil suçunun bazı hafif hallerinin şikâyete bağlı olması, 463. maddenin bu hallerde de uygulanmasına engel olmaz. Ancak bu konuda Yargıtay kararları arasında tutarlılık yoktur. Ceza Genel Kurulu 1946 tarihli bir kararında 465/4. madde kapsamına giren fiillere 463. maddenin uygulanacağına karar vermişken IV. Ceza Dairesi 1961 tarihli bir kararında aksi yönde içtihat etmiştir (15).

2- Kastın Aşılması Hali

Maddenin kastın aşılmasıyla işlenen suçlara, failin iradesinden bağımsız nedenlerin eklenmesiyle meydana gelen adam öldürme suçlarına tatbik edilip edilmeyeceği tartışmalıdır.

Manzini'ye göre 463. madde kastın aşılması haline de uygulanır. Çünkü kastın aşılması hernekadar adam öldürmeye eşit değerde değil ise de pekâla adam yaralama suçu olarak değerlendirilebilir. Esasen kastın aşılması ölümle sonuçlanan bir müessir fiildir. Kanun koyucunun kastın aşılmasını 463. madde içine almamış olmasının nedeni muhtemelen kastın aşılmasını suça tesir eden bir hal saymış olmasından ileri gelmektedir. Aynı şeyler failin iradesinden bağımsız nedenlerin birleşerek ölümü tevliid etmesi hali içinde söylenebilir (16).

Altavilla ise hiç bir şeyin 463. maddenin kastın aşılmasına ve sonradan inzimam eden nedene ilişkin ölüm hallerine uygulanmasını meşru kılmamaktadır demektir (17).

- (13) **Gölcüklü:** Asıl faili bilinmeyen adam öldürme ve müessir fiil suçları (T.C.K. md. 463) üzerinde bazı düşünceler. A.Ü.S.B.F.D. C. 22, 1967. No. 4. sh 101. Manzini; A.g.e. C. VII, Sh. 2.
- (14) IV CD, 8.5.1948: 5140 E, 5620 K. (Metin için bkz. **Köseoğlu:** Hâşiyeli Türk Ceza Kanunu, İst. 1955 Sh. 541).
- (15) CGK, 18.3.1946 T, 54 E, 57 K (**Köseoğlu** A.g.e. Sh. 541). IV CD 16.6.1961 T, 2351/2686 (**Çağlayan:** Türk Ceza Kanunu C. 2, Ank. 1962, Sh. 391).
- (16) **Manzini:** A.g.e. Sh. 165.
- (17) **Altavilla:** A.g.e. Sh. 164.

Majno 463. maddenin kastın aşılması suretiyle işlenen adam öldürme ve yaralama fiillerine uygulanamazlar kanaatindedir. Zira kastın aşılmasından söz edebilmek için asıl fail bilinmelidir. Asıl fail belli olunca 463. maddenin uygulanmasına gerek kalmaz. O halde kanun koyucunun 463. maddede kastın aşılmasını zikretmeyişi normaldir. Buna karşılık failin iradesinden bağımsız nedenlerin eklenmesi ile meydana gelen adam öldürme fiillerine 463. madde tatbik edilmelidir (18).

İmpallomeni "Failce bilinmeyen sebeplerin eklenmesiyle ölüm halinde failin fiilinden bağımsız neden olmasa idi, failin fiili teşebbüs derecesinde kalacak, bu halde de 463. maddeyi uygulamak gerekecekti. Oysa ilave olunan sebep ile ölüm meydana gelmiştir. Teşebbüs derecesinde kalmış olsaydı da uygulanacak olan 463. madde, ölümlü netice halinde niçin uygulanmasın" demektedir (19).

Erem ise maddeyi dar yorumlamak gereğine işaret ederek, 463. maddede sayılan hallerin dışına çıkmak kanunun iradesine aykırı düşer demektedir (20).

Donay'a göre ise kastı aşan müessir fiil neticesinde adam öldürme suçu bağımsız bir suçtur. Kanun koyucu 463. maddeyi kastın aşılması haline de uygulamak istese idi adı geçen madde kapsamına alırdı demekte, böylece 463. maddenin kastın aşılması halinde işlenen suça uygulanamayacağı kanaatini ızhar etmekte, failin iradesinden bağımsız, beklenilmeyen nedenlerin ilavesi sonucu meydana gelen adam öldürme suçunu, adam öldürme suçunun hafifletici sebebinin oluşturacağını kabul ederek 463. maddenin 451. maddede düzenlenen adam öldürme haline uygulanacağını benimsemektedir (21).

Kanaatimizce gerek kastın aşılması sureti ile adam öldürme ve yaralama (T.C.K. 452 ve 458), gerekse failce bilinmeyen nedenlerin eklenmesi sebebiyle işlenen adam öldürme suçları (T.C.K. 451), kasten işlenen adam öldürme suçunun bağımsız, daha hafif özel halleridir. Zira ayrı maddelerde düzenlenmişlerdir. Kanun koyucu istese idi her iki hali de bir madde içinde düzenleyebilirdi. Bu suçların daha ağır şekillerine tatbik edilen 463. maddenin, daha hafif türle-

(18) **Majno:** A.g.e. Sh. 287.

(19) **İmpallomeni:** (Erem-Toroslu'dan naklen Türk Ceza Hukuku. Özel Hükümler. Ank. 1983 Sh. 462.

(20) **Erem:** Türk Ceza Hukuku, Hususi hükümler. C. II, Ank. 1965, Sh. 933.

(21) **Donay:** Anayasa Mahkemesinin bir kararı üzerine T.C.K. nun 463. maddesine ilişkin bazı düşünceler. İ.Ü.H.F.M. Cilt XXXV, Sy. 1—4, 1970 Sh. 517.

rine tatbik edilmemesi için bir neden olmasa gerektir. Yargıtay T.C.K. nun 463. maddesinde, 452. maddeden söz edilmemekle beraber 463. maddenin kastın aşılması suretiyle işlenen suçlara da uygulanacağına yerinde olarak karar vermiştir (22).

3- Teşebbüs Hali

463. madde adam öldürme ve yaralama suçlarına teşebbüs halinde de uygulanır. Ancak her iki teşebbüs halinde de uygulanabilip uygulanamayacağı tartışmalıdır.

Manzini'ye göre 463. madde tam teşebbüs halinde uygulanır. Çünkü bir suç işlemeye yönelik kafi derecede hareket yapılmıştır. Bu nedenle asli maddi faili veya failleri diğer işbirlikçi faillerden ayırmak mümkündür. Oysa eksik teşebbüste fiilen zarar görmüş, yaralanmış bir kişi, yaralayan bir fiil yoktur. Esasen şeriklerin fonksiyonlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu nedenlerle nâkis teşebbüs halinde kalmış bir fiil için 463. madde tatbik edilemez (23).

Erem de benzer gerekçelerle aynı görüşü paylaşmaktadır (24).

Donay da maddenin normal olarak tam teşebbüse, teorik olarak da eksik teşebbüse uygulanacağı kanaatindedir (25).

Altavilla'ya göre faillerin mağduru öldürme ve yaralama niyetleri fiilleri ile beraber açığa çıkmış, ancak ellerinde olmayan nedenlerle amaçlarına ulaşamamışlarsa 463. madde uygulanır (26).

Bize öyle geliyor ki şayet faillerin mağdura yönelik hareketleri bir suç işleme iradesini açığa çıkaracak kadar belirli ise, bu durumda 463. madde uygulanmalıdır.

Birden fazla fail tarafından işlenen adam öldürme ve yaralama suçlarında, suçun iştirak halinde veya iştirak olmaksızın işlenip işlenmediğine göre her fail veya şerik için iştirak kuralları gereğince veya ferdan, faillere ve fiile ilişkin ağırlatıcı ve hafifletici sebepler ayrı ayrı uygulanarak cezası tesbit olunur, daha sonra bu temel ceza üzerinden 463. maddeye göre indirme yapılır.

(22) CGK 19.3.1973 T. 972 / 1-420 E, 229 K (Resmi Kararlar Dergisi, Yıl: 8, Sy 67—68 Sh. 70 vd.

(23) **Manzini:** A.g.c. Sh. 166.

(24) **Erem:** Adam öldürme ve müessir fiil, 2. B. Ank. 1957, Sh. 84.

(25) **Donay:** A.g.m. Sh. 518.

(26) **Altavilla:** A.g.c. 169.

B) Suçun İşleniş Şekilleri

Suçlar ya bir tek fail tarafından yahutta bir çok fail tarafından işlenebilir. Şayet bir suç birden çok fail tarafından işlenmiş ise suç birden fazla fail tarafından birlikte işlenmiş demektir.

Bir suçu işlemek için birden fazla fail arasında bir anlaşma varsa veya olduysa o suç müştereken, iştirak halinde birlikte işlenmiş, şayet failer arasında anlaşma yok ise tesadüfen birlikte işlenmiş demektir (27).

T.C.K. nun 463. maddesinin gerek iştirak halinde işlenmiş ve gerekse tesadüfen birlikte işlenmiş suçlara uygulanacağı hususunda Türk doktrininde fikir birliği olmasına rağmen İtalyan Doktrininde fikir birliği mevcut değildir.

Türk Doktrininde Dönmezer'e göre 463. madde gerek iştirak halinde ve gerekse iştirak olmaksızın tesadüfen birlikte işlenen suçlara uygulanır (28).

Gölcüklü maddenin daha ziyade iştirak halinde işlenmemiş suçlara uygulanacağı kanaatindedir (29).

Özek de maddenin iştirak halinde (iştirak halinde kimin asli, kimin feri fail olduğunun belli olmaması durumunda) ve iştirak olmaksızın birlikte işlenen suçlara uygulanacağı kanaatindedir (30).

Donay maddenin asıl failin belli olmadığı zaman gerek iştirak ve gerekse iştirak olmaksızın birlikte işlenen suçlar hakkında uygulanacağı kanaatindedir (31).

Erem eserlerinde konuya doğrudan doğruya değinmemekte ancak iştirak halinde hangi failere uygulanacağına yer vermektedir.

Oysa İtalyan Doktrini'nde aynı konuda fikir birliği bulmak mümkün değildir.

Manzini'ye göre 463. madde sadece iştirak halinde işlenmiş suçlara ve ancak iştirak hükümlerinin kafi gelmediği durumlarda tatbik edilir (32).

(27) **Donay:** A.g.m. 518.

(28) **Dönmezer:** A.g.e. Sh. 141, Not 1.

(29) **Gölcüklü:** A.g.m. Sh. 29.107.

(30) **Özek:** T.C.K. 463. madde-haksız tahrik halinin şeriklere sirayeti, İ.Ü.H.F.M. Cilt: XXVIII, 1962, Sy. 2, Sh. 506.

(31) **Donay:** A.g.m. 518 vd.

(32) **Manzini:** A.g.e. Sh. 164.

Altavilla da birden fazla şahsın bir suça katılmasını göz önüne alarak dolaylı yoldan aynı kanaati benimsemektedir (33).

Alimena'ya göre 463. maddedeki suçu ifade için kullanılan "complicita corripettiva" (eşit ortaklık) ismi uygun bir isim değildir ve esasen kanun metni içinde yer almamaktadır. Madde iştirak halinde işlenen suçlara olduğu gibi iştirak halinde işlenmeyen, tesadüfen birlikte işlenen suçlara da uygulanır (34).

Majno da maddenin tesadüfen birlikte işlenen suçlara uygulanacağı kanaatindedir (35).

Bize öyle geliyor ki 463. madde sadece iştirak halinde işlenen suçlara uygulanır. Zira maddenin konuluş gerekçesinde de belirtildiği gibi birlikte işlenen suçlarda iştirak hükümlerinin uygulanarak sorunun çözülemediği zamanlarda bu maddeye başvurulmaktadır. Öte yandan 463. maddeyi iştirak halinde işlenen suçlar için kabul edilen ikilik sistemi (asli-feri tefriki) doğurmuştur. Gerçekten iştirakte ikilik sistemini benimsememiş olan Fransız Ceza Kanunu ile 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunları 463. madde gibi bir maddeye yer vermek ihtiyacını duymamışlardır.

Bu çözüm tarzıyla iştirak hali dışında tesadüfen birlikte işlenen suçları birbirinden bağımsız suçlar saymaktayız.

Bununla beraber biz gerek iştirak halinde ve gerekse iştirak olmaksızın işlenen suçlarda maddenin nasıl uygulanacağını daha yakından incelemeyi uygun saymaktayız. Hem en belirtelimki 463. maddenin tatbiki konusunda Yargıtay'ın verdiği kararlar birbirleriyle çelişmektedir. Gerçekten Yüksek Mahkeme benzer olaylara bazen T.C.K. nun 64/1. maddesini, bazen de 463. maddeyi uygulamaktadır.

1- İştirak Halinde

Birkaç failin önceden anlaşarak işledikleri suçlarda suçu doğrudan irtikâp edenlerin tümü asli maddi fail olduğu, fiilleri birbirini tamamladığı, aynı suçu işleme kasıtları bulunduğu, bu nedenle birinin fiili diğerinin sayılacağı için T.C.K. nun 64/1 maddesine göre cezalandırılacaklarından dolayı 463. madde uygulanamayacak-

(33) **Altavilla:** A.g.e. Sh. 165.

(34) **Alimena:** A.g.e. Sh. 463—464.

(35) **Majno:** A.g.e. Sh. 285.

tır (36). Yargıtay her iki maznunun birlikte, Ali'yi parasına tamaen aynı kasıt altında kayışla boğarak öldürdüklerini, suçun iki suçlu tarafından beraberce iştirak halinde işlenmiş olduğunu, bu nedenle sadece 64/ 1. tatbik edileceğini, aynı olaya 463. maddenin tatbikinin çelişki olacağını isabetli olarak kabul etmiştir (37). Zira bir yandan iştirak hükümleri diğer yandan da T.C.K. nun 463. maddesi aynı olguya uygulanamaz. Esasen gerek de yoktur. 463. madde uygulandığı zaman iştirak hali olsa olsa faillerden sadece bir veya birkaçı için uygulanabilir.

Ancak birkaç failin bir suçu işlemek için anlaşmaları ve müstereken harekete geçmeleri halinde suçu irtikâp eden bu failerin hareketleri birbirini tamamlamamış ve birbirinden bağımsız bir vaziyet almış olabilir. İşte bu durumda aralarında iştirâk iradesi bulunmasına rağmen suçun faillerine T.C.K. nun 64/ I. maddesi uygulanamaz. Zira faillerin fiilleriyle meydana gelen netice arasında maddi illiyet rabıtası (causalitá) yoktur. Şu durumda her fail fiiline göre cezalandırılacaktır.

A, B ve C yi D isimli şahsı öldürmeye azmettirsın. B ve C silahlarını alıp pusu kursun ve D yi gördüklerinde ateş etsinler. D faillerden birinin attığı tek kurşunla ölmüş, diğer failin attığı kurşun isabet etmemiş olsun. Bu durumda maktulün, B nin kurşunu ile öldüğü belli ise B adam öldürmeden, C ise adam öldürmeye tam teşebbüsten yargılanacak, A ise azmettirmeden dolayı fikri içtima gereğince, işlenen en ağır fiil olan adam öldürmeden yargılanacaktır.

D nin ölümünün kimin kurşunu ile olduğu açığa çıkarılamamışsa B ve C, T.C.K. nun 448 ve 463. maddeleriyle yargılanacaktır.

Yargıtay üç sanığın aralarında husumet bulunan maktule ateş ettikleri maktulün iki yerinden yaralandığı ve bunun sonucu öldüğü, iki öldürücü yaranın ateş eden üç sanıktan hangisine ait olduğu tesbit edilemediği, bu nedenle sanıkların T.C.K. nun 448 ve 463. maddeleri gereğince cezalandırılmasına haklı olarak karar vermiştir (38).

İştirak halinde bir suç toplu kavga halinde de işlenebilir. A, B, C, D isimli şahsı dövmek için anlaşsın ve D yi yolda yakalasınlar. Arkadaşları D'nin döğüldüğünü gören E ve F, D yi kollamak üzere olaya

(36) **Alimena:** A.g.e. Sh. 463, **Dönmezer:** A.g.e. Sh. 143.

(37) CGK 8.5.1944 T. 66 E. 62 K. (**Köseoğlu** A.g.e. Sh. 95).

(38) **Hamzaoğulları-İzgü-Gülpınar:** Ceza ve Usul Kanunları Ank. 1984 Sh. 710 (metin).

müdahale etsinler. D hasımlarından biri tarafından bıçaklansa ve bıçağı kimin vurduğu belli olmasa bu durumda A, B ve C T.C.K. nun 456, 457 ve 463. maddeleri gereğince cezalandırılacaklardır.

Yargıtay sanıkların tümünün maktül ve mağduru öldürmeye karar verdikten sonra silahlanarak maktül ile mağdurun geçecekleri yerin üç tarafına mevzilendikleri, maktül ile mağdur olay yerinden geçerken hep birlikte ateş ettikleri, her beş sanığın aralarında önceden anlaşma bulunduğu, bu nedenle sanıkların T.C.K. nun 463. maddesi ile cezalandırılmayacağına karar vererek hükmü isabetsiz bir şekilde bozmuştur (39). Keza kan davası nedeniyle iki aşiret mensupları arasında oluşan husumetle maktule pusu kurarak ateş eden sanıkların birbirini destekleyerek suça azmettirdikleri, sanıkların öldürme suçunu iştirak halinde hep birlikte doğrudan doğruya beraberce işledikleri, bu nedenlerle T.C.K. nun 64/ I maddesinin uygulanması gerektiği, 463. maddenin uygulanmasına yer olmadığına isabetsiz bir şekilde işaret ederek alt mahkemenin hükmünü bozmuştur (40). Oysa Yüksek Mahkeme maktulün hangi failin kurşunu ile öldüğünün bilinmediği bu durumlarda yerel mahkemelerin hükümlerini onaylamalı idi.

Suçun sadece birkaç faili arasında bir anlaşma olduğu zamanda 463. madde uygulanabilecektir. Mesela A ile B, C'ye hasımdırlar. Bir gün C'yi dövmek için C'nin her zaman uğradığı bir kahvehanede beklesin ve C'yi yakalasınlar. Günlerden beri böyle bir fırsatı arayan D isimli şahıs da, A ve B'nin suçu işledikleri anda veya hemen sonra C'ye birkaç darbe indirsin. C doktora giderek 14 gün iş ve gücünden kalacak derecede yaralanmış olduğunu tesbit ettirsin.

Bu olaya D isimli şahıs katılmamış olsaydı A ile B müşterek iradeye sahip ve müessir fiil suçunu irtikâp eden durumunda olduklarından normal olarak T.C.K. nun 64/ 1 maddesi gereğince aynı ceza ile, varsa diğer şeriklerde iştirak hükümlerine göre cezalandırılacaklardı. D olaya katıldığı, D ile A ve B arasında müessir fiil konusunda anlaşma olmadığı ve asli fail de meçhul olduğu için tüm failer müessir fiilden dolayı aynı ceza ile cezalandırılacaklar, daha sonra da üçünün de cezası 463. maddeye göre indirilecektir.

(39) I. CD, 14.11.1974 T, e 2276/ 5335 (Erdurak: İctihathı Türk Ceza Kanunu, Ank. 1984 Sh. 1021 (metin için).

(40) I. CD, 19.12.1982 T, 3716/ 4832, (Erdurak A.g.e. Sh. 1014).

2- Tesadüfen Birlikte İşlenen Suçlar

İştirak halinde işlenmeyen suçlar iki şekilde tezahür edebilir. Bunlardan birincisi kavgada olduğu gibi grup halinde, ikincisi de birden fazla kişiler tarafından tesadüfen birlikte işlenen suçlardır.

Suç grup halinde de işlenmiş olsa faillerin aralarında belli bir suça yönelik kast ve iştirak iradeleri bulunmayabilir. Esasen 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'na bu madde girmeden önce, muhtelif İtalyan Devletlerinde sadece bu durumlarda işlenen suçlara uygulanmakta idi. Mesela kavgada bir grup insanın aniden bir şahıs veya bir başka grup üzerine saldırması gibi. Burada faillerin önceden anlaşmaları sonucu belli bir fiile yönelme, çoğu zaman olmayabilir. Faillerden bazıları adam öldürme bazıları da müessir fiil kastıyla hareket edebilir. Birileri diğerinin fiiline iştirak ederek tek taraflı şerik durumuna girebilir. İşte burada faillerin müessir fiil kastının varlığı isbatlanabiliyor ve işlenen müessir fiilin kimin hareketinin neticesi olduğu belli olmuyor ise bu şahıslara müessir fiilden dolayı verilecek ceza, 463. madde gereğince indirilecektir.

Failler müessir fiil kastı ile hareket etmişler, ancak adam ölmüşse burada 452. madde ile beraber 463. madde uygulanacaktır.

Mağdurun yaralanma ve ölümüne faillerce bilinmeyen nedenler -hastalık, trafik kazası gibi- eklenmiş ise bu halde 451. madde ile 463. maddeler beraber uygulanacaktır.

Ancak faillerden bazıları öldürme, bazıları da yaralama kastıyla hareket etmişler ve hangi failin hangi kastla hareket ettiği tesbit edilememişse isbat edilen durum ve şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereği daha hafif suça yönelik kastın varlığını kabul etmek, buna göre failleri cezalandırmak ve 463. maddeyi uygulamak gerekecektir (41).

Faillerden bazıları müessir fiil kastı ile, bazıları da öldürme kastı ile hareket etmiş, fakat mağdur ölmemiş ve bu bölümlemede faillerin hareket ve kimlikleri açığa çıkarılmış ise birinci grup failer için T.C.K. nun 456 ve 463, ikinci grup failer için ise T.C.K. nun 448, 62 ve 463. maddeleri uygulanacaktır.

Eğer tüm faillerin öldürmek niyetiyle hareket ettikleri sabit, ancak neticeyi ellerinde olmayan nedenlerle gerçekleştirememişlerse

(41) Farklı düşünce **Tuna**, Ceza Kanunumuzun 463. maddesi üzerinde bir inceleme. A.D. Yıl 46, Sy 8, Ank. 1955, Sh. 754.

burada adam öldürmeye tam teşebbüs hükümleri ile beraber 463. madde uygulanacaktır. Zira hangi failin cürmün icrası için tüm hareketleri yaptığı açıkça anlaşılmamaktadır.

Suçtu irtikâp edenler aynı suçtu işlemek kastıyla, birbirinden tamamıyla bağımsız, hatta habersiz hareket ettikleri durumda da 463. maddede uygulanır (42). İki kişinin aynı düşmanı öldürmek veya yaralamak için birbirini görmeksizin pusu kurmaları (43) veya birbirini öldürmek isteyen iki kişinin karşılıklı ateş etmeleri sonucu ortada olan birini öldürmeleri gibi.

Yargıtay karşılıklı birbirine ateş eden kişilerin yaptığı atışlardan üçüncü kişinin yaralanması durumunda T.C.K. nun 463. maddesinin uygulanamayacağı, ancak silahla yaralamaya tam teşebbüs hükümlerinin uygulanacağına isabetsiz olarak karar vermiştir. Oysa Yüksek Mahkeme bu durumda da 463. maddeyi uygulamalı idi. Zira aralarında anlaşma olmayan hatta birbirine düşman iki fail birbirini öldürmek veya yaralamak isterken gayri muayyen bir kastla üçüncü kişiyi birlikte yaralamışlarsa ve mağdurun kimin kurşunu ile yaralandığı belli olmamıştır (44).

Bir başka kararında maktulün kafasına isabet eden darbe dolayısıyla kafa kemiğinde çatlaklık veya kırıklık olmadığını, ölümün kanamadan meydana geldiğini ve bunun da hangi failin eseri olduğunun belli olmadığını belirterek 463. maddenin uygulanmasında isabetsizlik doğru olarak görmemiştir (45).

C) Suçun Failleri

463. maddenin uygulanabilmesi için her şeyden önce adam öldürme veya yaralama suçlarının iki veya daha fazla şahıslar tarafından işlenmesi gerekir. Bunun anlamı adam öldürme veya yaralama suçtu bir şahıs tarafından işlenmiş olursa 463. maddenin tatbik edilemeyeceğidir. Suçtu iştirak eden tüm faillerin kimliğinin bilinip bilinmemesi önemli değildir. Yeterki birden fazla şahıs suçun icrasına iştirak etmiş olsun.

Faillerden hangisinin fiili sonucu ölüm veya yaralama meydana geldiği belli olmamalıdır. Eğer faillerden herhangi birinin hareketi

(42) **Alimena:** A.g.e. Sh. 463—464.

(43) **Dönmezer:** A.g.e. Sh. 143.

(44) VIII CD, 26.4.1983 T, 918/1136 (**Erdurak:** A.g.e. Sh. 1012).

(45) I CD, 6.7.1960 T, 1470/1703 (**Çağlayan:** A.g.e. Cilt. 3, Ank. 1970, Sh. 594).

sonucu ölüm veya yaralamanın meydana geldiği belli ise 463. madde uygulanmaz.

Yargıtay 463. maddenin tatbiki için birkaç failin birlikte hareket etmelerinin gerektiğini, ancak neticenin bunlardan hangi failin fiili ile meydana geldiğinin anlaşılmasını lazımdır demektedir (46).

Şayet faillerden her birinin hareketi birbirinden bağımsız olarak tek başlarına ölümü veya yaralamayı tevliid edecek yeterlikte ise 463. madde tatbik edilemez. İki failden birinin tabanca diğerinin bıçak kullandığını düşünelim. İkisi de öldürücü nahiyelere isabet ettirmiş ise 463. madde uygulanmaz. Bu durumda her fail tek başına adam öldürme suçunun cezası ile cezalandırılır. Zira aksi çözüm maddenin mantığı ile bağdaşamaz. Birinci Ceza Dairesi maznunlardan Hasan'ın bıçakla ve Etem'in silahla maktulü yaralayarak öldürdükleri ve bu yaralardan her birinin ayrı ayrı ölümü mucip oldukları anlaşıldığı halde maznunlar hakkında 463. maddenin tatbikini haklı olarak bozma sebebi saymıştır (47).

Keza aynı Daire bir ot ihtilafı nedeniyle çıkan kavgada sanıkların maktule karşı kullanmış oldukları dirgen ve tırpan gibi âletlerin sağ ve sol parietal bölgelerde husule getirdikleri raddi yaraların bağımsız olarak her birinin ölümü tevliid edebilecek nitelikte olduğunu bu nedenle 463. maddenin uygulanamayacağını ileri sürerek isabetli olarak bozmuştur (48).

Madde iki veya daha fazla kişinin mağdur üzerinde doğrudan hareketini öngörüyor. Bunun anlamı 463. maddenin uygulanması için failerin fiili bizzat gerçekleştiren olmalarıdır. İştirak kurallarına göre asli maddi fail kavramı iki tür şerikten oluşmaktadır. Bunlardan birincisi mağdur üzerinde doğrudan icra hareketlerini yapanlar, diğeri ise -suçun işlenmesi anında gözcülük yapan, kapıyı kapatarak mağdurun kaçmasını engelleyen, mağdurun el ve kolunu tutarak onu hareketsiz hale getiren- doğrudan doğruya beraber işleyenlerdir (49). Esasen T.C.K. nun 64. maddesinin doğrudan doğruya beraber işleyenleri suçu irtikap edenler gibi cezalandırması bir tarafta, doğrudan doğruya beraber işleyenlerin fiilleri, irtikap edenlere göre ferî mahiyettedir (50).

(46) I CD, 11.4.1944 T, 934 E, 898 K (Köseoğlu: A.g.e. Sh. 541).

(47) I CD 29.4.1949 T, 477 E, 858 K. (Köseoğlu: A.g.e. Sh. 542).

(48) I CD 23.1.1963 T, E 16/ 156 K (Çağlayan: A.g.e. Cilt 3, Ank. 1970, Sh. 592).

(49) **Dönmezer-Erman:** Nazari ve tatbiki ceza hukuku, Cilt 2, 8 B. İst. 1983, Sh. 554.

(50) **Gölcüklü:** A.g.m. Sh. 89, **Erem-Toroslu:** Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Ank. 1983 Sh. 460.

463. maddenin doğrudan doğruya beraber işleyenlere uygulanamayacağı maddenin açık hükmüdür. O halde madde, asli maddi faillerden sadece suçu irtikâp edenler hakkında uygulanır. İştirak halinde işlenmeyen bir suçta 463. madde her suçun failine uygulanacağından failer arasında bir tefrik sorunu yoktur.

Eğer iki veya daha fazla asli maddi failin işlemeye karar verdikleri ve işledikleri suçta bir üçüncü fail tesadüfen yer almışsa, önce iştirak iradesi ile anlaşılan iki failin cezaları iştirak kurallarına göre tesbit edilecek, daha sonra da 463. maddeye göre indirilecektir. Üçüncü fail için ayrı ceza tesbit edilecek ve bu ceza da 463. maddeye göre indirilecektir.

Şöyle bir örnekle durumu açıklığa kavuşturalım. A ve B, C'yi dövmeye karar vererek bir yerde beklesinler. C beklenen yerden geçerken A ve B, C'ye sopalarla rastgele darbeler indirsın ve olay yerinden uzaklaşsınlar. İntikam duyguları ile dolu olan C, B'nin yakınlarından D ile karşılaştığında D'ye hücum etsin ve bu iki şahısta sopalarla birbirine girsınler. Doktora giden C kolunun kırık olduğunu anlamış, fiilin faili bulunamamış olsun. Bu suçta önce suçu irtikâp eden A ve B beraberce iştirak hükümleri gereğince müessir fiilden dolayı cezalarını alacaklar daha sonra da bu cezalar 463. madde gereğince indirilecektir.

D ise tek başına C ile kavgaya girmiş, C nin sol koluna sopa ile darbe indirmiştir. Bu nedenle mağdurun kolunun kırılmasından dolayı gerekli cezayı alacak, daha sonra da 463. madde gereğince cezasından indirim yapılacaktır.

Aslı manevi şerik olan azmettiren 463. madde tatbik edilemez. Zira azmettiren suçun icrasına bizzat iştirak eden, mağdur üzerinde icrai fiili yapan şahıs değildir. Keza ferî maddi-manevi şeriklere de aynı nedenler ve hareketlerinin mahiyeti gereği 463. madde uygulanamaz (51).

Yargıtay, 463. madde hükmünün, suçu işlemiş ve neticeyi meydana getiren fiillere iştirak etmiş olanlara tatbik edileceğine, ferî şerik veya azmettirenlere tatbik edilemeyeceğine oy birliği ile karar vererek mahkemenin hükmünü haklı olarak kanuna aykırı saymıştır (52). I. Ceza Dairesi ferî failer bakımından T.C.K. nun 463. mad-

(51) **Erem-Toroslu:** A.g.e. Sh. 460.

(52) IV. CD. 22.10.1969 T. 5768/7320 (**Çağlayan** A.g.e. C. 3, Ank. Sh. 589).

desinin uygulanamayacağına karar vererek alt mahkemenin hükmünü bozmuştur (53).

Zaruri ferî şerike de 463. madde uygulanamaz. Zira bu fail fiilin icrasına doğrudan iştirak etmemiştir. Ancak zaruri ferî şerikte iştirak hükümleri gereğince asli maddi fail gibi cezalandırılmaktadır (T.C.K. 65/ III-2). Mesela bir kavgada karşılıklı darbeler esnasında şeriklerden biri bıçağı çıkarıp diğer faile versin ve bıçağı alan fail de rakiplerinden birini öldürsün. Burada bıçak verilmemiş olsaydı adam öldürülmeyecekti. Bıçak verme fiili zaruri ferî şeriklidir (54).

Toplu halde işlenen kavgaya halinde olabileceği gibi faili meçhul fiili irtikâp edenler arasında iştirak hükümleri gereğince bir ferî fail var ise ve bunun kimliği belli değil ise isbat edilen durum ve şüpheden sanık faydalanır ilkesi gereği tüm failer ferî fail sayılarak aynı cezaya çarptırılır.

Eğer failer arasında suça iştirak etmeyen, kavgada aracılık eden, hatta kavgayı önlemek için faileri tutarak kavgayı engelleyen biri varsa ve bunlardan hangisinin bu fiili işlediği meçhul ise şüpheden sanık faydalanır ilkesi gereği tüm sanıklar beraat ettirilmelidir (55).

Yargıtay kavgaya eden sanıkları ayırmak için aralarına giren mağdurun elinden bıçakla yaralandığı, ancak kimin fiili sonucu yaralandığının belli olmadığı, sanıkların ikisinin de aynı anda bıçak kullanmadığı için ne T.C.K. nun 65. maddesinin ve ne de T.C.K. nun 463. maddesinin tatbikinin mümkün olmadığı, bu nedenlerle sanıkların mahkumiyeti cihetine gidilemeyeceğine karar vererek alt mahkemenin hükmünü bozmuştur (56). İV. Ceza dairesi 463. madde gereğince ceza tayini için birden ziyade kimselerin suçu birlikte yapmış olmaları gerektiğini, oysa olayda sanıklardan sadece birinin mağdura karşı taş kullandığını ve bunun kimliğinin açığa çıkarılmadığını, bu nedenlerle bir günahsız mahkum etmektense her iki failin de beraatine karar verilmesinin daha isabetli olacağı kanaatini izhar ederek alt mahkemenin hükmünü haklı olarak bozmuştur (57).

Bir suçta bazı failer için, asıl suçun yanında T.C.K. nun 463. maddesinin, bazı failer için de kavgaya ilişkin hükümlerin uygulan-

(53) I CD, 29.11.1978 T, 1978/ 3512 E, 1978/ 4224 K (Erdurak: A.g.e. 1020).

(54) Manzini: A.g.e. Sh. 166.

(55) Gölcüklü: A.g.m. Sh 95.

(56) II CD, 2.6.1983 T. 3549/ 4025 (Erdurak A.g.e. 1012).

(57) IV CD, 6.5.1952 T, 4817/ 4817 (Çağlayan A.g.e. C. 2, Ank. 1962, Sh. 399).

ması mümkündür. Kavga katılarak ölü veya yaralıya el uzatma fiilleri T.C.K. nun 464. maddesinde düzenlenmiş suçlardır. Bu suçun failleri, kavga dolayısıyla işlenen suçun -bu suç adam öldürme veya müessir fiil olabilir- icra hareketlerine katılmayanlardır. Kavga dolayısıyla işlenen suçun icra hareketlerine katılanlar prensip olarak iştirak derecelerine göre cezalandırılacaklardır. Ancak kavga dolayısıyla işlenen suçu kimin irtikâp ettiği açığa çıkarılamaz ise, bu suçun icrasına iştirak eden tüm failer 463. maddeye göre cezalandırılırlar (58). Görülüyor ki kavga katılma, ölü ve yaralıya el uzatma suçunun faillerine 463. madde uygulanamayacaktır.

VI- FAİLİ MEÇHUL FİİL FAİLLERİ İLE DİĞER FAİLLERİN ALMAYA MARUZ KALDIKLARI CEZALARIN BİRBİRLERİYLE MUKAYESESİ

463. maddenin uygulanması birtakım adaletsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Esasen mukayese edersek 463. maddeye göre cezalandırılan bazı failer bir nevi imtiyazlı duruma girmekte, bazıları da belki de hakettikleri cezadan daha fazla bir ceza ile cezalandırılmaktadır.

Gerçekten maddenin uygulanmasıyla fail normal olarak ölüm cezası yerine 20 sene, müebbet ağır hapis cezası yerine 16 sene ağır hapis cezası almakta, muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarda ise 1/3 ten 1/2 ye kadar indirimden yararlanmaktadır. Bunun anlamı asli faili meçhul olan adam öldürme ve yaralama suçunda yer almış bulunan failerin böyle bir suçtan dolayı cezalandırılmayan emsallerine göre daha az bir ceza ile kurtulmalarıdır.

Adaletsizlik iştirak hükümlerinin uygulandığı hallerde bazı şerikler için de varlığını göstermektedir.

Suç irtikâp eden asli maddi fail iştirak hükümleri gereği fiilin tam cezası ile cezalandırıldıktan sonra 463. maddede öngörülen indirimden istifade etmektedir. Oysa suç doğrudan doğruya beraber işleyen asli maddi fail olduğu için T.C.K. 64/1 ve 463. maddelerin açık hükmü gereğince suçun tam cezası ile cezalandırılmaktadır (59).

A, oğulları B, C ve D'yi hasımları E'yi dövmeye azmettirsin. E ile sokakta karşılaşan üç kardeşten C, B'ye elindeki sopayı versin, diğer kardeş D mağduru yakalasin, B'nin indirdiği darbelerin aka-

(58) **Manzini:** A.g.e. Volume VII. Sh 172.

(59) **Gölcüklü:** A.g.m. Sh. 92.

binde E bazı kimselerin araya girmesi neticesi olay yerinden ayrıldığında başka bir hasmı F ile kavga etsin. E doktordan 15 gün için rapor alsın ve yaraların hangi failin fiili sonucu olduğu belli olmasın.

Burada iştirak halinde işlenen birinci suçta mağdur E'ye darbeleri indiren B, 463. madde gereğince indirimden yararlanırken mağduru tutan şahıs D doğrudan doğruya beraber işleyen fail olduğu için böyle bir indirimden yararlanamayacak ve fiilin tam cezası ile cezalandırılacaktır.

Keza aynı olayda azmettiren asli manevi şerik A'da 463. madde gereğince indirimden yararlanamayacak, doğrudan doğruya beraber işleyen aldıkları ceza ile aynı miktar cezaya çarptırılacaktır (T.C.K. 64/ II).

Zaruri ferî şerik olan C'de suçun tam cezası ile cezalandırılacak 463. madde gereğince herhangi bir indirimden yararlanamayacaktır (T.C.K. 64/ III-2).

Görülüyor ki bu son üç halde fiili bizzat icra etmeyenler, icra edenlere göre daha fazla ceza almaktadırlar.

463. maddeyi ilga etmek de adaletsizlikleri ortadan kaldırmıyor. Şöyleki faili meçhul cinayet veya müessir fiilin failleri durum isbatlanamadığı için eksik veya tam teşebbüs ile daha az bir ceza ile cezalandırılırlarken, iştirakte ikilik sistemi oldukça doğrudan doğruya beraber işleyen, azmettiren, zaruri ferî şerik de suçun tam cezası ile cezalandırılmaktadırlar.

Demekki T.C.K. 463. maddesi böyle kalsa da kaldırılrsa da adaletsizlikler var olmaya devam edecek, birtakım ince planlarla suçu asıl irtikâp edenin ortaya çıkmasını engellemeye muvaffak olan kurnaz suçlular daha az bir ceza ile cezalandırılacaklarından dolayı mükâfatlandırılmış olacaklardır.

Bu durumu faili meçhul suçların doğal sonucu olarak kabul etmek gerekir.

Ancak ne olursa olsun devletin bir suçluyu cezalandırması için o suçu mutlaka isbatlaması gerekir. Gerçeğin ortaya çıkarılmasını amaçlayan, bir suçsuzu cezalandırmaktansa bir suçlunun özgür olmasını tercih ederek sanığın yanında yer alan bir ceza hukuku anlayışının sonucu olarak devlet, adli makamların, her failin kendine ait fiilini isbat imkânsızlığının bedelini hiç olmazsa bazı failere yüklememeli, kendi azcinin bedelini kendisi yüklenmelidir.

VII- CEZALARIN ŞAHSİLİĞİ İLKESİ VE 463. MADDE

Akdağmadeni Asliye Ceza Mahkemesi, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 463. maddesinin, iştirak halinde veya iştiraksiz işlenen adam öldürme veya yaralama suçlarında asıl fail belli olmadığı zaman her faile iştiraktan doğan ceza miktarına bir dereceye kadar eşit ceza vererek suçluları cezasız bırakmamak ihtiyacından doğduğunu, oysa bu durumun bir yandan yeterli delil bulunamayışı nedeniyle bazı kişilerin fiilleriyle mütenasip olmayan, hakettiklerinden fazla, diğer yandan asıl failin kanuna göre alacağı cezadan daha az olan cezalarla cezalandırılmalarına yol açtığını, bugünkü ceza hukukunda kimsenin işlemediği bir suçtan sorumlu tutulamayacağı, delil yetersizliğinin sanıklar lehine yorumlandığını, bu nedenlerle anayasanın kimseye eziyet ve işkence yapılamayacağına (Ay. 1961 md. 14/3, 1982 md. 17/3), ceza sorumluluğunun şahsiliğine (Ay. 1961 md. 33/5, 1982 md. 38/6) ilişkin hükümlerine aykırı olduğunu itiraz yoluyla ileri sürerek dosyayı 13/10/1967 tarihinde Anayasa Mahkemesine göndermiştir.

Anayasa Mahkemesi ise Akdağmadeni Asliye Ceza Mahkemesinin Anayasaya aykırılık itirazını yerinde görmeyerek 463. madde kapsamına giren sanıkların tümünün elverişli hareketlerle suçta yer aldıklarını -feri ve asli manevi faillerin maddeye göre cezalandırılmadıkları- dolayısıyla günahsız olmadıklarını, suçu irtikâp edenin bilinmesi halinde diğer asli maddi faillerin esasen teşebbüsten dolayı cezalandırılacaklarını, oysa maddenin bu hali gereğince verilen cezaların genellikle faillerin lehine olduğunu, faillerin suçun tam cezası ile cezalandırılmış olmaları halinin cezaların şahsiliği ilkesine aykırı olabileceği, halbuki kanun koyucunun sözü geçen madde ile faillere yüklenecek cezada büyük bir indirim yaparak onlar arasında suçluluk yönünden eşitlik gördüğünü, bu durumun cezaların şahsiliği ilkesine aykırı olmadığını, aynı maddenin faillere eziyet ve işkence yapılmasına sebebiyet veren bir madde olarak değerlendirilemeyeceği mülahazalarından hareketle anayasaya aykırılık itirazını oybirliği ile reddetmiştir (60).

Donay'a göre 463. madde ile günahsız kişiler cezalandırılmamakta, fiili irtikâp edenler cezalandırılmaktadır. Bu nedenle "kimseye eziyet ve işkence yapılamaz" şeklindeki anayasa hükmüne aykırı

(60) Anayasa Mahkemesi kararı 11.6.1968 T, 1968/24 K, 1967/48 E. Karar metni için bkz. **Çağlayan:** A.g.e. Cilt III-Ank. 1970, Sh. 584, vd.

hareket edilmemekte iştirak halinde işlenen suçlarda iştirak kural-ları gereği suçu irtikâp edenler aynı cezaya çaptırılmakta, iştirak ol-maksızın tesadüfen birlikte işlenen suçlarda ise durum ispatlansa idi bazı failler tam teşebbüsten dolayı cezalandırılırlarken, neticeyi gerçekleştirenler onlardan biraz daha fazla ceza alacaklar, dolayısıyla aralarında pek az bir fark bulunacak, böylelikle cezaların şahsi-liği ilkesi zedelenmemiş olacaktır. Öte yandan 463. madde ile de şüp-heden sanık faydalandırılmakta, asıl faili arayıp da bulamayan yargıç durumu sanıklar lehine yorumlayarak suçun tam cezası yerine daha az ceza vermekte diyerek netice itibarıyla Anayasa mahkemesinin red kararını yerinde bulmaktadır (Agm. 521 vd).

Biz biraz farklı gerekçelerle, Akdağmadeni Asliye Ceza Mahke-mesinin ileri sürdüğü gibi 463. maddenin cezaların şahsiliği prensi-bine aykırı olduğu kanaatindeyiz (61).

Elbette 463 madde ile suça tamamen yabancı günahsız kişiler cezalandırılmamakta, ancak bu failler, işledikleri suçlar için ceza-landırılmamaktadır. İşleyebilecekleri farzolunan bir suçtan dolayı cezalandırılmaktadır. Oysa bir kimsenin suç işleyip işlemediği, o suçu işlediğinin kesin olarak isbatı ile sabit olur (62). Halbuki 463. madde ile o suçu işlediği sabit olmayan bazı failler daha az bazı fail-ler de muhtemelen daha çok cezaya çarptırılmakta, en azından kendi fiilleri ile cezalandırılmamaktadır. Bu durum bir suçtan sadece o suçu işleyen cezalandırılacağı ilkesine aykırıdır (63). Kısacası ger-çekte ya adam öldürmek ve yaralamaktan yahutta bu iki suça tam veya eksik teşebbüsten cezalandırılmak durumunda olan faillerden hiçbiri kendileri tarafından işlendiği 100/100 sabit olan bir suçtan dolayı cezalandırılmamaktadır. Eğer bir suçun sübutunda 1/100 de olsa şüphe varsa o suç işlenmiş sayılamaz ve şüpheden sanık fayda-lanır. Yargıç vicdani delil sistemi gereği, sanığın suçu 100/100 iş-lediğine inanmıyorsa o kimseyi mahkum edemeyecek ve fail lehine karar verecektir (64).

Bu nedenlerle, bize öyle görünüyor ki T.C.K. nun 463. maddesi Anayasa'nın 38/6 maddesinde ifadesini bulan ceza sorumluluğunun

(61) Aynı düşünce bkz. **Tuna**: A.g.m. Sh. 744.

(62) **Yüce**: "In dubio pro reo" kaidesi. AD, Sy. 11—12, 1962, Sh.1219.

(63) **Bouzat-Pinatel**: A.g.e. Tome I, sh. 395 **Vidal-Magnol**: A.g.e. Sh. 597. **Stefani-Levasseur**: Droit pénal général, Précis Dalloz. 8 ème édition 1975 Paris, Sh. 245.

(64) **Kunter**: Muhakeme hukuku dahil ceza muhakemesi hukuku, 7. Bası, İst. 1981, Sh. 464, 466.

şahsiliği ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla adı geçen maddenin ilga edilmesi düşünülerek failleri, isbat edilen maddi durum çerçevesinde cezalandırma yoluna gidilmesi, daha hukuki bir davranış olsa gerektir.

Kaldı ki faili meçhul adam öldürme ve yaralamalarda 463. madde gereğince verilecek ceza ile, fiilin tam teşebbüs derecesinde kalması ve faile tam teşebbüs hükümlerinin tatbiki halinde verilecek ceza arasında pek fark olmamakta (hatta hürriyeti bağlayıcı cezalar daha da ağırdır), fakat tam teşebbüs hükümleri gereğince cezalandırmak kamu hukuku ilkelerine daha uygun gözükmektedir. Gerçekten ölüm cezasını gerektiren bir fiile 463. ve 62. maddeler uygulandığı zaman her iki halde de failin aldığı ceza yirmişer yıl ağır hapis, müebbet ağır hapis cezasını gerektiren bir fiile T.C.K. nun 463. maddesinin uygulandığı zaman asgari onaltı sene, 62. madde uygulandığı zaman onbeş sene, azami yirmi seneye kadar ağır hapis, muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir fiile 463. madde uygulandığı zaman asıl fiil için gerekli olan cezanın 1 / 3 den 1 / 2 sine, 62. madde uygulandığı zaman fiil için tayin edilmiş cezanın 1 / 6 dan 1 / 3 üne kadar indirim yapılmaktadır.

Ancak belirtelim ki 463. maddenin ilga edilmesi tek başına sorunu çözemeyebilir. Zira 463. madde birden fazla failin birlikte bir suç işlemesi halinde T.C.K. nun iştirake ilişkin hükümlerinin failleri cezalandırmak için kafi gelmediği zamanlarda uygulanmak üzere konmuştur. Bu nedenle maddenin değiştirilmesi veya ilga edilmesi iştirak hakkındaki hükümlerin değiştirilmesi veya ilga edilmesine bağlıdır. Nitekim 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu iştirakte faile göre ceza tayini sistemini benimsemiş ve 1889 tarihli Ceza Kanunu'nun 378. maddesine (T.C.K. 463) artık yer vermemiştir.

KISALTMALAR

A.C.	: Adliye Ceridesi
A.D.	: Adalet Dergisi
Ank.	: Ankara
Ay.	: Anayasa
B.	: Bası
C.	: Cilt

C.D.	: Ceza Dairesi
C.G.K.	: Ceza Genel Kurulu
C.M.U.K.	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
F.C.K.	: Fransız Ceza Kanunu
Ist.	: İstanbul
İ.Ü.H.F.M.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İ.C.K.	: İtalyan Ceza Kanunu
Md.	: Madde
Sh.	: Sahife
Sy.	: Sayı
T.C.K.	: Türk Ceza Kanunu
Vd.	: Ve devamı
Y.D.	: Yargıtay Dairesi

BİBLİYOGRAFYA

A) KİTAPLAR

- Altavilla Enrico:** Trattato di diritto penale, Seconda edizione, Volume X, Milano 1921
- Atnolisei Francesco:** Manuale di diritto penale, Ottava edizione, Milano 1980.
- Bettiol Giuseppe:** Diritto penale, Decima edizione, Padova 1978.
- Bilmen Ömer Nasuhi:** Hukuku İslamiyye ve İstilahatı Fıkkıyye Kamusu, Cilt 3, İst. 1951.
- Bouzat Pierre-Pinatel Jean:** Traité de droit pénal et de criminologie, Tome I Paris 1970.
- Çağlayan Muhtar:** Türk Ceza Kanunu, Cilt I, III, Ankara 1969-1970.
- Dönmezer Sulhi:** Kişilere ve mala karşı cürümler, 12 Bs. İstanbul, Tarihsiz.
- Dönmezer Sulhi - Erman Sahir:** Nazari ve tatbiki ceza hukuku, Cilt II, 8 B. İstanbul 1983.

- Erem Faruk:** Türk Ceza Hukuku. Cilt I, 12 B, Ank. 1984.
- Erem Faruk:** Adam öldürme ve müessir fiil. 2 B. Ankara 1957.
- Erem Faruk - Toroslu Nevzat:** Türk Ceza Hukuku, özel hükümler, Ankara 1983.
- Hamzaoğulları Adnan - İzgu Reşit Orhan - Gülpınar E. Cenanp:** Ceza ve Usul Kanunları, Ankara 1984.
- Kıyak Fahrettin - Şener Cebbar:** Adam öldürmek ve müessir fiil cürümleri Ankara 1959.
- Kıyak Fahrettin - Şener Cebbar:** Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararları, Ankara 1974.
- Köseoğlu Cemal:** Haşiyeli Türk Ceza Kanunu, İstanbul 1955.
- Kunter Nurullah:** Muhakeme hukuku dalı olarak ceza muhakemesi hukuku 7 B. İstanbul 1981.
- Majno:** Ceza Kanunu Şerhi, Cilt III, Ankara 1980.
- Manzini Vincenzo:** Trattato di diritto penale Italiano, Volume VII, Milano, Torino-Roma 1981.
- Pessina Enrico:** Enciclopedia del diritto penale Italiano, Volume IX, Milano 1909.
- Saymen Ferit Hakkı - Erman Sahir - Elbir Halid Kemal:** Türk İçtihatlar Külliyyatı, C. I.-II, İst. 1958-1960.
- Taner Tahir:** Ceza Hukuku, İstanbul 1949.
- Vidal Georges - Magnol Joseph:** Cours de Droit criminel et de science pénitentiaire Tome I, Paris 1959.
- Yüce Turhan Tufan:** Ceza hukuku dersleri. Manisa 1982.
- Nuovo Digesto Italiano, Volume III, Torino 1938. (a cura di Mariano d'Amelio)

B) MAKALELER

- Dönmezer Sulhi:** Temyiz Mahkemesi I. Ceza Dairesi'nin 865 esas, 861 karar sayılı 6/4/1944 tarihli kararı, I.Ü.H.F.M. Cilt X, 1944, Sayı 1-2, Sh. 54 vd.
- Donat Süheyl:** Anayasa Mahkemesinin bir kararı üzerine T.C.K. nun 463. maddesine ilişkin bazı düşünceler, I.Ü.H.F.M. Cilt XXXV-Sy 1-4, 1970, Sh 507 vd.

- Gölcüklü Feyyaz:** Asıl faili bilinmeyen adam öldürme ve müessir fiil suçları (T.C.K. md 463) üzerinde bazı düşünceler. A.Ü.-S.F.D. Cilt XXII, 1967, No: 4, Sh. 85 vd.
- Okay Sadık - Aslan Bedri:** Adam öldürme suçunun cezasını indiren sebepler, A.D. yıl 41 Ocak 1950, Sy I, Sh. 74-75.
- Özek Çetin:** T.C.K. 463. madde-Haksız tahrik halinin şeriklere sirayeti, İ.Ü.H.F.M. Cilt: XXVIII, 1962, Sy 2, Sh 503 vd.
- Tuna Yalçın:** Ceza Kanunumuzun 463 ncu maddesi üzerinde bir inceleme. A.D. Sy 8, Ankara 1955, Sh 744.
- Yalkut Necdet:** Asli faili bilinmeyen adam öldürme ve kasti müessir fiiller ile ilgili bir inceleme. A.D. 1966, Sy. 10, Sh. 751.